

Vuohenkalma

Varsinkin Viljo Tarkiaisen ja E. A. Saarimaan ansiosta tiedetään melko hyvin, millainen todellisuuspohja Seitsemän veljeksien runsaalla paikannimistöllä on.¹ Enin osa Kiven käyttämistä nimistä on selvästi peräisin Nurmijärven Palojoelta tai sen lähikylistä, jotkut naapuripitäjistä Tuusulaa, Hausjärveä ja Vihtiä myöten, ja vaille varmaa todellisuusvastinetta näyttää jäävän vain verraten harvoja nimiä — joukossa tosin sellaiset perusnimet kuin Jukola ja Impivaara. Jukolan torpista Kekkurin nimi on palojokelaista lähtöä, mutta minkäänlaista nimioriginaalia ei ole voitu osoittaa Vuohenkalmalle, Eeron ja Seunalan Annan kodille, joka Seitsemän veljeksien viimeisessä luvussa saa omalaatuisen romanttisen hohdon. Olisiko Kivi mielikuvituksessaan luonut Vuohenkalman torpan merkillisen nimenkin, niin kuin hän näyttää luoneen itse torpan ja sen unelmanomaisen kuulaan idyllin?

Kun toukokuussa 1962 kiertelin Pekka Lehtimäen kanssa Länsi-Uudenmaan murremaisemissa, saimme kysymykseen yllättävän vastauksen. Olimme vaeltaneet keväisen päivän Sammatin ja Lohjan puolella ja päättäneet illan suussa poiketa tunnustelemaan, vieläkö suomalaisia murteenpuhujia löytyisi Siuntiosta, ruotsalaisvaltaisesta pitäjästä, jota ei tähän asti ole ollut tapana mainita suomen murteiden esityksissä. Tulimme Siuntion entiselle pohjoiskaistalle, Lieviön kylään (ruotsiksi Skräddarskog), joka joitakin vuosia sitten on virallisesti liitetty Lohjaan. Sieltä löytyikin varsin vanhoillaan säilynyttä

¹ V. Tarkiaisen, Aleksis Kivi, viimeksi 5. p. (1950) s. 375—379; E. A. Saarimaa, Nimistö Kiven teoksissa (Aleksis Kiven muisto, 1919, s. 238—249); sama, Selityksiä Aleksis Kiven teoksiin, viimeksi 4. p. (1964) passim. Vrt. myös Eino Kauppinen, Jukolaa ja Impivaaraa etsimässä (Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 3, 1934, s. 153—162).

murretta aivan kielirajan ääreltä, mutta löytyi myös muuta: etsiesämme haastateltavia osuimme asumukseen, jonka nimi oli — Vuohenkalma. Sen nykyiset asukkaat eivät tienneet kertoa paikan eivätkä nimen iästä, mutta alustavan varmuuden niiden vanhuudesta saimme 1882 syntyneeltä paikkakuntalaiselta Kustaa Kuusistolta. Kiintoisa piirre oli, että hän äänsi nimen pitkään vokaaliin päättyvänä: *vuohenkalmä*.

Asia näytti tätä myöten selvältä: nimi on kuin onkin kansanomainen, ja Kivi on sen ilmeisesti kuullut Siuntion-vuosinaan. Hänen 1860-luvun päätukikohdastaan Fanjunkarsista on Lieviön kullalle matkaa lähes kaksi peninkulmaa, mutta melkoisesti lähempänä Lieviötä ovat olleet hänen aiemmat siuntiolaiset oleskelupaikkansa Purnusten tila ja varsinkin Kvarnby, josta on Lieviölle vain seitsemisen kilometriä. Mikä tällainen Vuohenkalma(a)-nimi sitten voi olla läh töään? Ensimmäiseksi pyrkii mieleen selitys, että kyseessä on alkuperäinen maastonimi, jonka aiheena olisi joskus menneisyudessa sattunut yksinkertainen tapaus, vuohen haaskan löytyminen paikalta. Tämäntapaiset kotieläimen surmapaikkaan viittaavat nimet eivät ole suomalaisessa nimistössä aivan harvinaisia; esimerkiksi Harjavallan Pirkkalasta tunnetaan *pukihäska*-niminen metsänpaikka (Ulla Salonen 1953: ”paikalta on joskus löydetty pukin haaska”), ja Jämsän Vitikkalassa on kalliojyrkänne, jota sanotaan Pukinputoamaksi (murt. *pukimputäma*; Hilikka Eerolan ja kirjoittajan muistiinp.). Epäilyjä voi herättää enintään *kalman* esiintyminen näin proosallisessa yhteydessä. Pari vahvistavaa paralleelia tiedossani kuitenkin on. Maist. Eero Kiviniemi on huomauttanut minulle hausjärveläisestä pellonnimestä Häfvoskalma (siis *Hevoskalma*), jonka hän on löytänyt Ridasjärven kylää koskevasta isonjaon kartta- ja asiakirja-aineuksesta vuodelta 1782 (MHA H 18 5/6). Länsi-Inkerin Kosemkinasta asti on merkitty paikannimi *Hevoskalmoot* (analoginen mon. nom.): *Hevoskalmoilla*, jonka tarkoite on Vipiän ja Laukaansuun kylien puolivälissä sijaitseva hevosten hautausmaa (Pekka Filimonoff 1958). Tässä inkeriläisessä nimessä *kalma* on monikossa, ja monikollista lähtökohtaa olisi *vuohenkalmä*-nimellekin edellytettävä, jos mieli saada sen pitkä *ä* selitetyksi. Olisi siis oletettava alkuperäistä mon. gen:ä *Vuohenkalmain [niitty tms.], josta abstrahoitu uusi nom.; kehitys *ai* > *ä* ei kaippaa Länsi-Uudenmaan murteiden kannalta enempiä perusteluja.

Todellisuus osoittautui kuitenkin ennakkokaavailua kummemmaksi. Kun viime syksynä ryhdyin seurailemaan Vuohenkalmaan vaiheita Siuntion kirkonkirjojen avulla, pääsin taaksepäin aina jaksoon 1788—93 saakka, jolloin nykyinen Vuohenkalmaa on ollut Ingas-nimisen talon torppana. Jaksona 1794—1800 se on kuulunut ensin Ingakselle, sitten Neppis-nimiselle talolle, ja sen torppana se sitten onkin pysynyt 1900-luvulle asti. Nimen kirjoitusasuista osa ei mitenkään oudokuta:

a) 1807—12 Wohenkallma, 1820—27 Vuohenkalma (samoin 1828—34, 1835—41 ja eräiden muiden kirjoitustapojen jälkeen uudestaan 1891—1900 sekä 1901—10), 1881—90 kirjoitusvirheisesti Wuohemkalma.

Sitäkin kiintoisampia on pari muuta kirjoitusasua:

b) 1788—93 Wuohenkaalma (samoin 1794—1800 Ingaksen torpaksi merkittynä ja, äskeisistä tapauksista varmaan riippumatta, pitkän väliajan jälkeen taas 1864—70, 1871—80);

c) 1842—49 Wuohenkaalmaa (1850—56 ja 1857—63 samoin).

Pitkän vokaalin merkintä e-kohdassa esitetyn variantin viimeisessä tavussa on tietysti aito; sehän vastaa yhä nykyistä kansanomaisesta ääntämystä. Mutta entä *kaal*-tavun pitkävokaalisuus, joka on merkitty nimen vanhimmasta kirjauksesta lähtien yhdeksänkymmenen vuoden aikana lukuisia kertoja sekä b- että c-kohdan variantteihin? Kirjoitusvirheeksi ei näin sitkeästi toistuvaa piirrettä voi hevin leimata, mutta jos se on ääntämyksen mukainen, silloin koko nimi onkin tulkittava uudella tavoin: ei **vuohen kalmai*- vaan **vuohen kaalimaa!* Sen että tästä tosiaan on kysymys, osoittavat eräät vanhat rinnakkaismerkinnät, pohjautuipa niissä näkyvä *i* sitten ääntämykseen tai nimen alkuperästä vielä selvillä olleen polven etymologioivaan tulkintaan:

d) 1794—1800 Wuohenkaalima (merkintä rippikirjoissa Neppiksen talon kohdalla), 1801—06 Vuohenkalimaa, 1813—19 Wuohenkälimaa (vaakasuora viiva *ka*-tavun vokaalin päällä).

Kaikki tähänastiset poiminnot ovat Siuntion seurakunnan rippikirjoista. Merkittävää on, että niiden antaman todistuksen vahvistaa toinen, niistä riippumaton lähde: Lieviön kylää koskevat isonjaon kartat ja toimituskirjat, joita säilytetään Uudenmaan läänin maan-

mittauskonttorin arkistossa. V. 1777 tehtyyn karttaan on tekstattu maa-alueen nimi Wuohen Kalima, ja karttaselityksessä (161 C 35) on ”Wähä alho med Wuohenkalima” merkitty niittymaaksi. V. 1809—10 laadituissa toimituskirjoissa (165, 170 C 35) mainitaan kylän viljelysten joukossa mm. Wuohikalimaanitu (omistajana ”Markinen Skatte Hemman”), Wuohikalimaapeldo (om. ”Neppinen Skatte Rusthåll”) ja Wuohinkalimaa (om. ”Inganen Rusthåll”).

Näin paljastunut *Vuohenkaalimaa* on nimenä vähintään yhtä harvinaislaatuinen kuin olisi äsken edellytetty **Vuohenkalmai-*. *Kaalimaa*-nimiset viljelysalueet, alkuperältään arvattavasti joko kaalitarhoja tai ylimalkaisemmin kasvismaita, ovat Suomen nimiarkiston kokoelmien mukaan kyllä tavallisia eri puolilla Länsi-Suomea, mutta yhtään Vuohenkaalimaata en ole onnistunut löytämään. Asiataustaltaan nimi ei olekaan ihan pulmaton. ”Ei vuohen väärää kaalimaahan ole”, todistaa kyllä sananlasku vuohen kaalinhimosta, mutta minkä järkisyyden mukaan tietty alue olisi nimetty juuri vuohille kuuluvaksi kaalitarhaksi, ja onko se nimenannon aikaan ollut viljelysmaata ensinkään vai vain luonnonniittyä, kuten isonjaon kartta näyttää osoittavan? Luulisin, että yksitotisen oikeaoppinen onomastinen tulkinta ei koko nimeen käy. Nimenantajissa on ollut humoristeja ennen niin kuin nytkin, ja joku sellainen on voinut veitikka silmäkulmassa ristiä Vuohenkaalimaaksi vaikka karun laidunmaan, jossa kaalia ei ole koskaan kasvanutkaan, tai — miksei — rehevän niityn, jonne vuohet ovat karanneet herkuttelemaan ruoholla kuin konsanaan kaalinkerillä.²

Edellä jätin avoimeksi kysymyksen, onko nimen vanhimmissa merkinnöissä tavattava *i* ääntämyksen mukainen vai kirjaanpanijan etymologioima. Mieluummin jälkimmäisen vaihtoehdon puolesta puhuu se, että Länsi-Uudenmaan murteissa toisen tavun loppu-*i* on yleisesti kadonnut yhdyssanojen kaksitavuisista määriteosista. Ks. Ojan-

² Mainitsemisen arvoinen mutta tuskin kovin todennäköinen on se mahdollisuus, että nimeen sisältyisi kasvinnimi *vuohenkaali*, jota botanisessa kirjallisuudessa on jonkin verran käytetty eräästä luonnonvaraisesta salaattilajista (Etelä-Suomen lehdossa harvinaisehkona kasvavasta metsä- eli jäniksenalaa-tista, *Lactuca muralis*). Tämän kasvinnimen tuntee jo Lönnrot sekä kasviosaan että sanakirjassaan, mutta sen kansanomaisuudesta en ole löytänyt todisteita.

suu, LMÄH I s. 160.³ Yhä nykyään tavataan *i*:tön *käl̄mä* Länsi-Uudellamaalla eräissä paikannimissä: *käl̄mämpelto* pelto Pusulan Vörlön kylässä (Leena Anttila 1951), *käl̄mäņkänne* mutka Pusulanjoessa Nummen Heijalan kylässä (Ulpu Järvinen 1964). Rinnalla tosin on *i*:llisiä *käl̄imä*-nimiä (esimerkiksi Pusulassa kolmekin nimeä, Nummella yksi), joiden *i* voi olla myöhäistä palautusta. Selitysvaikeutta ei *i*:n katoaminen *Vuohenkaalimaa*-nimestä missään tapauksessa tuota. Säännötöntä sen sijaan on *käl̄*-tavun pitkän vokaalin lyheneminen, joka näyttää toteutuneen vasta 1800-luvulla. Pitkissä paikannimissä ei tällainen kulumiskehitys ole harvinaista, ja tässä tapauksessa sitä on voinut edistää se, että sisäheittainen *käl̄mä* on vähitellen ruvettu hahmottamaan yhdistämättömäksi kaksitavuksi eikä enää yhdyssanaksi. Sekvenssityyppi pitkä vokaali + *-lm-* oli yhdistämättömissä sanoissa outo, vastaava lyhytvokaalinen tyyppi tavallinen, ja siksi *käl̄mä* mukautui siihen.

Oman todistuksensa mukaan Kivi ei saanut siuntiolaisesta kansanelämästä irti sellaista, mitä olisi luomistyössään voinut käyttää hyväksi. Seitsemän veljeksen käsikirjoituksen ääreltä hän kirjoitti

³ Ojansuu huomauttaa mp., ettei hän "yleensä" ole huomannut tätä *i*:n katotyyppiä muulloin kuin soinnittoman konsonantin jäljessä. Enimmäkseen soinnittoman konsonantin jälkeisiä ovat nekin katotapaukset, joita viime vuosien keruutyössä on kirjattu Länsi-Uudeltamaalta ja sen idänpuoleisista naapuripiiristä, esim. (appellatiiveja Pekka Lehtimäen muistiinpanoista) Lohj *käskivil*, *varskeņkā*, KarL *veskelleka*, Sam *köüsmärä*, Num *vespata*, Pus *reispū*, *umpsolmu*, *haņkkanto*, PyhUl *reispūt*, Viht *jälkvuasil*, *virskirja*, (omista muistiinpanoistani) NurJ *käsraattail*, *reispūt*, Tuusu *käsvartēn*; (paikannimiä Suomen nimiarkiston kokoelmista) Lohj *süsmäki*, KarL *vesnittu*, Sam *reklanti*, Num *susahre*, Pus *raslampi*, Viht *veskütö*, Hgin pit. *jokhāra*. Jonkin verran esimerkkejä on kuitenkin myös *i*:n kadosta soinnillisen konsonantin jäljessä: (appellatiiveja Lehtimäen mukaan) KarL *jür̄lütavarvui*, Sam *mür̄päsküsi*, *vällovi* (~*väl̄i,ovēks sanottī*), Viht *vällovi*; (paikannimiä SNA:n kokoelmista) KarL *välaita*, Sam *väl- ~ fäl̄n̄ittu*, Num *orhauta*, Pus *verlampi*, NurJ *num(p)lahti*. Hyvinkin yleistä kato on *pual*-alkuisissa yhdyssanoissa (*pualpühä*, *pualsürusta*, *pualmatka*; tähän tapaan idempänäkin Nurmijärveä ja Tuusulaa myöten). Näiden todistusvoimaa tosin heikentää se, että myös itsenäisesti käytetty *puoli*-sana voi samoissa murteissa esiintyä loppuheittoisena. — Ylimalkaan *i*:nsä menettäneet yhdyssanat ovat Länsi-Uudenmaan nykymurteissa melkoista harvinaisempia kuin *i*:n säilymä- tai palautustapaukset (*nokisutari*, *vestinu*, *välipū* jne. loppumattomiin).

Kaarlo Bergbomille marraskuun lopulla 1868 apeat sanat: ”Jospa taitasin Nurmijärvellä täyttää tämän työn, suomalaisten, tuttavien talonpoikain keskellä. Täällä Siuntioolla olen kuin muukalainen. Täältä ei ole kansanelämästä tarttunut mieleeni yhtä ainoata piirrostta. Talonpojan sisällinen mailma ei suinkaan [täällä] ole tyhjä, mutta on mielestäni enemmitten ilman syvyyttä. — — Kentiesi on hän kuitenkin parempa kuin luulen, jos häntä tarkemmin tutkii. Minulla ei ole juuri ollut halua häntä liketä.” (KT IV s. 458—459.) Varsin ulkokohtaiselta näyttää sekin siuntiolaisvaikutus, jota Vuohenkalman nimen pujahtaminen Kiven tuotantoon osoittaa, ja kuvaavaa on, että nimi on peräisin juuri Siuntion vähäiseltä suomalaiskulmalta, ei ruotsalaisen pääväestön alueelta. Eräs merkillinen yhteensattuma panee kuitenkin uumoilemaan, että asian takana on voinut olla jotain syvempääkin. Kiven oleskellessa Siuntiossa asui Vuohenkalmaan torppaa kirkonkirjojen mukaan Samuel Lindholm, jolla oli kolme poikaa ja kaksi tyttärtä. Pojista keskimäinen, v. 1836 syntynyt Samuel Wilhelm, vihittiin 12. huhtikuuta 1864 Anna Gustafva Ulménin kanssa, joka oli kotoisin Störsvikin kylän Norrortorpista ja oli noihin aikoihin 23 vuoden ikäinen. Voitaisiinko ajatella Kiven tunteneen tämän todellisen Vuohenkalman Annan, ja olisiko hänestä ehkä jäänyt jälkiä siihen Annan kuvaan, jonka Kivi antaa Seitsemässä veljeksessä? Kuka tietää. Störsvikin kylä sijaitsee aivan Fanjunkarsin lähistöllä, vain runsaat puoli peninkulmaa Fanjunkarsista etelään, ja jollain tapaa sen asioiden ja asukkaidenkin on täytyntä kuulua Kiven kokemuspiiriin. Ikävä kyllä ei Samuel Wilhelm Lindholmin ja hänen Annansa myöhempiin vaiheisiin ole saatavissa paljon selkoa. Siuntion kirkonkirjojen mukaan nuoripari muutti heti naimisiin mentyään Lohjalle; Lohjan kirkonkirjoista taas selviää seurakuntaan muuttaneiden luetteloista vuoden 1863 [sic] kohdalta, että Samuel Vilh. Lindholm ja hänen vaimonsa Anna Gustava, omaa sukua Jumén [sic], ovat muuttaneet Siuntion Lohjan Muijalan kylään ja asettuneet siellä Keimon talon alueelle Myllypakan torppaan. Tarina ei jatku pitkälle. Pariskunta jäi lapsettomaksi, Anna kuoli Lohjalla 33 vuoden iässä 7. lokakuuta 1873, ja seuraavana vuonna hänen miehensä muutti takaisin Siuntioon.

TERHO ITKONEN: *Vuohenkalma*

The place names used by Aleksis Kivi in his novel "The Seven Brothers" have their origin most clearly either in the author's home parish of Nurmijärvi, or in the neighbouring parishes of Tuusula, Hausjärvi and Vihti. One of the names so far unidentified is the name of a house, *Vuohenkalma* — an unusual compound name, the elements of which appear to be *vuohi* 'goat' (genitive singular *vuohen*) + *kalma* 'death, grave'. The writer points out that this name can also be traced in reality; there is a house with this name in the Finnish-speaking part of a parish called Siuntio, where Swedish is the principal language and Kivi is known to have spent the greater part of the 1860s there. The name appears in the Siuntio church registers and on some maps and land surveys as, 1777 Wuohen Kalima, 1788—93 Wuohenkaalma, 1794—1800 Wuohenkaalima, 1842—49 Wuohenkaalmaa. These forms show, together with the present popular pronunciation, *vuohenkalma*, that the second element in the word is not etymologically the *kalma* mentioned above, but a compound, *kaalimaa* 'cabbage field'.